

A „másik”

— Pedro Laín Entralgo —

„Amikor a filozófia és élet összefonódik, az ember már nem tudja, vajon azért vonzódik-e a filozófiához, mert az maga az élet, vagy azért fordul az élet felé, mert az filozófia.”

/Lévinas/

Pedro Laín Entralgo neve nem cseng ismerősen Magyarországon, ami többek között annak is köszönhető, hogy művei nem jelentek meg magyar fordításban. Azonban orvosi munkássága mellett végzett, a filozófiai antropológiához kapcsolódó kutatásai, elemzései, nagymértékben gazdagíthatják az e területen kibontakozó meglátások támpontjait.

Pedro Laín Entralgo 1908. február 15-én született Urrea de Gaén-ben (Teruel). Tanulmányait Soria Teruel, Pamplona, Zaragoza, Valencia és Madrid városaiban folytatta. A kémiai tudományok (1927), majd az orvostudomány, a sebészet és a pszichiátria körül érdeklődésének középpontjába. 1940-ben megalapítja az Escorial folyóiratot, Ridruejoval és Marichalarral közösen. Két évvel később elnyeri a Historia de la Medicina en la Universidad de Madrid (Madridi Egyetem Orvostudomány-történeti) katedráját, innen megy nyugdíjba harmincöt év múlva. 1946-tól a Real Academia Nacional de Medicina (Királyi Akadémia Nemzeti Orvostudományi Szervezete) tagja. 1950-ben az akkori oktatásügyi miniszter, Joaquín Ruiz kinevezte a Madridi Egyetem rektorának, de négy év múlva lemondott kollégái — Tierno Galván, García Calvo és López Aranguren — eltávolítása miatt. 1962-ben belép a Real Academia de la Historia (Királyi Akadémia Történeti) szervezetébe, és 1982 és 1987 között a Real Academia Española de la Lengua (Spanyol Királyi Akadémia Nyelvi Szervezete) irányítója. Az Instituto Arnau de Vilanova (Vilanovai Arnau Egyetem) alapítója és igazgatója, a Consejo Superior de Investigaciones Científicas (Tudományos Kutatások Legfelső Tanácsa) tagja. Mint értelmiségi és katolikus gondolkodó, szoros kapcsolatban állt a '98-as nemzedékkel (Unamuno, Azorín, Antonio Machado, Ganivet Baroja, Valle-Inclán, Maeztu, Manuel Machado, Benavente), José Ortega

y Gassettel vagy Xavier Zubirivel. Tiszteletbeli professzora chilei, limai, toulouse-i, zaragozai, valenciai, heidelbergi, londoni egyetemeknek. Számtalan publikáció, kiemelkedő mű fűződik a nevéhez. A színházi kritikát is gyakorolta a *Gaceta Ilustrada* lapjain, amely révén az 1970–71-es időszakban kiérdemelte a Premio Nacional de Teatro-t (Színházi Nemzeti Díj). Orvosi és esszéiről munkái elismerésekként Montaigne, Hermanos Machado, Ramón Godó Lallana, valamint 1989-ben Premio Príncipe de Asturias de Comunicación y Humanidades díjat kapott. Vonzódott az európai szellemhez, de a spanyol sajátosságok fennmaradásának megőrzésére is törekedett. Prózáját világosság és nagy szakmai képzettség jellemzi. Filozófiai műveinek fő jellegzetessége: egy éles történelmi tudat és harmóniára törekvés. Gondolkodása mind-ezeknek köszönhetően egyaránt integráló és perspektivista. Tematikáját tekintve kiemelkedő a filozófiai antropológiához való vonzódása. Fő témaköréit ő maga három csoportba sorolja: az orvostudomány, a filozófiai antropológia és Spanyolország. Legismertebb művei: *Medicina e historia* (1941), *Las generaciones en la historia* (1945), *España como problema* (1949), *La historia clínica* (1950), *Historia de la Medicina moderna y contemporánea* (1954), *La memoria y la esperanza* (1954), *La espera y la esperanza* (1957), *La empresa de ser Hombre* (1958), *Ejercicios de comprensión* (1959), *Teoría y realidad del otro* (1961), *La relación médico-enfermo, historia y teoría* (1964), *Obras* (1965), *Historia de la filosofía y de la ciencia* (1967), *La medicina hipocrática* (1970), *Sobre la amistad* (1972), *Antropología médica* (1984), *El cuerpo humano: teoría actual* (1989), *Cuerpo y alma: estructura dinámica del cuerpo humano* (1991), *Creer, esperar, amar* (1993), *Alma, cuerpo, persona* (1995), *Idea del hombre* (1997), *El problema de ser cristiano* (1997), *Hacia la recta final: revisión de una vida intelectual* (1998), *Qué es el hombre: evolución y sentido de la vida* (1999).

Entralgo az 1967-ben írt önéletrajzában vall arról, miért fordult a filozófia és ezen belül a másik-problematika felé. „Az orvosi cselekvés tudományos ismerete valamely mértékben segít az ember filozófiai ismeretében: ezt igazolják Bergson, Merleau-Ponty könyvei, és Zubiri kiadatlan előadásai. De ezzel egyidejűleg a filozófiai gondolkodás az emberről Alcmeontól és Hipokratestől kezdve Goldsteinig és von Weizsäckerig alapja és forrása volt az orvosi tudásnak, még akkor is, amikor a patológia inkább le akart válni a filozófiáról. Ennek az elkerülhetetlen logikai körnek a felszólítása — nem lehet ismerni a részt, az egész gondolata nélkül, amihez hozzátartozik; és nem lehet birtokolni egy egész gondolatát a részek ismerete nélkül, amit magában foglal —

állandóan átvezetett az orvosi antropológiától az általános antropológiához, és fordítva.¹

A *La empresa de ser hombre, és a Teoría y realidad del otro* című munkáinak főbb motívumai között említi: az állandó törekvést az antropológia leletei és a fenomenológiai kutatás szemléletének integrálására; az ember szisztematikus megfigyelését, mint egy nyitott, szimultán és szukcesszív lényét; valamint az ontológiai és fiziológiai habitusok vizsgálatát, amelyek az ember egzisztenciájában természetes alapját alkotják a teológiai erényeknek; azelőtt, hogy homo sapiens vagy animal rationale, az ember animal credens és animal amans.

Mi a perspektíva-háttere a szeretet entrálgói tipológiájának és az együttélési formák vizsgálatának? „Ezer mérföldre bármely taktikai optimalizmustól, nagyon jól tudva, hogy a szorongó kétségbeesés és a kommunikációtlan magányossága, bármely ember számára állandó és gyakori valóság-lehetőség. [...] Ugyanazon gyökeréről, az ember reményben és együttélésben él [...] biztos vagyok abban, hogy az emberi egzisztencia a radice birtokol egy szerető, agapetikus képességet. [...] A legfelső mód felé nyújtózik, amikor túllépi a "távoli szeretet" és a "pillanatnyi szeretet" határait és elérkezik a "konstans szeretet"-hez.”²

A modern ember elsődleges érzése, radikális magányossága nem csak metafizikai, hanem szociális, társadalmi is.³ Míg a korábbi idők tipikus gondolkodója közösségben él, azok az emberek, akik filozófiailag a modern kort kezdik (Kopernikusz, Kepler, Galilei, Descartes, Spinoza) elszigeteltek és magányosak.⁴

Azóta, hogy a magányosság megjelenésével együtt, felbukkan az európai gondolkodásban a másik problémája — pontosabban, azóta, hogy az emberek megéreztek a másik emberrel való találkozás tagadhatatlan és

¹ Pedro Laín Entralgo: *El autor habla de si mismo*. XX. In.: P.L.E.: *Obras*, XI-XXXI. (Plenitud, Madrid 1965.) Az oldalszámok jelölésekor követem a könyv utalt helyén alkalmazott római számozást.

² *El autor habla de si mismo*. XXII-XXIII.

³ A kereszténység idején különböző fontos folyamatok indultak el: 1. A vallásos szempontban: az egzisztencia szekularizációja figyelhető meg a középkor és a reneszánsz idején. Isten az értelme a felebarát szeretetének, Istent szeretjük a jóság segítségével a felebarátban. (Szent Tamás: *Summa theol.* I-II q. 103, a 3) 2. A filozófiai szempontban: a nominalizmus történelmi csúcspontja, a 14–15. században. A gondolkodás genitívusi jellege. Értelmet kell adni az ember individualitásának: a másik-problematika realista megközelítése; illetve a hogyan valóságos az ember kérdése, az ember *in genere*: a probléma nominalista megközelítése. 3. A történelmi és metafizikai szempontban: Az individualitás metafizikai és történelmi fontosságának növekedése, és credménye, alapjának minőségi jelleg tulajdonítása. Az individualizáció tomista gondolata matéria vagy minőség (*materia quantitate signata*) révén. 4. A társadalmi szempontban: az ember világban való magányosságának felfedezése.

⁴ Max Scheler: *Die Wissensformen und die Gesellschaft*. 98. (Leipzig, 1926.)

mindennapi tettének és megértésének szükségességét —, a másikkal való kapcsolat témája állandó, bár a 19-20. századig alárendelt volt a nyugati filozófiai, pszichológiai, szociológiai, etikai irodalomban.

Entralgo úgy véli, a probléma történetének alapvetően két szakasza ismert.⁵ Az első három századot tartalmaz, amelynek a történetírási gyakorlat a „modern” nevet szokta adni: a 17. század első évtizedeitől az első világháborúig, azoktól az évektől, amelyekben Descartes gondolkodása formálódik;⁶ azokig az évekig, amelyekben Scheler, Buber és Ortega gondolkodása érlelődik. A második szakaszban a nyugati gondolkodás többek között két döntő megállapítást tett: az ontológiai rendben individuális valóságunk létezése lényegileg utalt mások létezésére, ezért a metafizikai szolipszizmus egy mesterséges elme-konstrukció; valamint, hogy a pszichológiai rendben a mi megelőzi az ént.

A mi terminusa korszakunk kulcsszava lett.⁷

Mindez a koncentrációs táborok, háborúk – az emberiség és emberiesség ellen elkövetett merényletek – korában, azt mutatják, hogy a másik vonatkozásában a pusztító eszköz-lét meghaladása, és a személyiség vállalása után a perszonális én-te relációból létrejött mi névmás mindezek ellenére egy élő szó lehet, azonban hangoztatására szükség van.

A Teoría y realidad del otro (A másik teóriája és valósága) 1961-ben jelenik meg először nyomtatásban. Metodikája alapján megfigyelhető az

⁵ *Teoría y realidad del otro*. 362-363. (Madrid, 1983.)

⁶ Lain Entralgo megnevezésében ő az első ember, aki explicit módon bemutatja a másik filozófiai problémáját. Azonban vele csupán a *másik, mint másik én* — és nem a *mi, a te és én* — jelenik meg: a másik problémája a magányos értelem mélyén.

⁷ A másik-problematika központi jelenlétét mutatja korunkban, hogy számos jeles filozófus, teológus, pszichológus vagy szociológus próbált kérdéseket keresni és válaszokat találni. Csak néhány név felsorolásával: A német gondolkodók közül Theodor Litt, G. A. Lindner, Karl Löwith, Ludwig Binswanger, Dietrich von Hildebrand, Arnold Gehlen, Wolfgang H. Pleger; a franciák közül Maurice Nédoncelle, Gabriel Madinier, Jean Lacroix, Jacques Delesalle, Maxime Chastaing, Claude Lévy Strauss; az angol Nathalie A. Duddington, C. Delisle Burns, C. C. J. Webb, Cook Wilson, J. Royce, S. Alexander, vagy a spanyol Miguel de Unamuno, Antonio Machado, Xavier Zubiri, P. R. Ceñal, J. L. L. Aranguren, J. Zaragüeta, E. Nicol. A teológiában H. U. Balthasar, P. Nothomb, P. Pierre Charles, F. Gogarten, Karl Barth, Ferdinand Ebner, Wolfhart Pannenberg. A pszichológiában A. Fischer, Claudio Bernard, Viktor von Weizsäcker, Breuer, Freud, Paul Christian, Gustav Bally, F. J. J. Buytendijk. A szociológiában Ferdinand Tönnies, Th. Litt, Th. Geiger, L. von Wiese, A. Vierkandt, E. Wolf, J. Medina Echevarría. a történettudományban Natalie Z. Davis, David Gaunt, Magyarországon az utóbbi időkben Ancsel Éva, Vidrányi Katalin, Angelusz Erzsébet Bohár András, Horváth Pál, Somlyó Bálint, Boross Sándor, Békési Andor, Wiedemann László, Alszegehy Zoltán, Gál Ferenc, Bucsai Mihály.

a jelentős törekvés, hogy megpróbálja együttmozgatni a filozófiai, biológiai, pszichológiai, pszichofiziológiai, szociológiai kutatások megállapításait. Céljával kapcsolatban így fogalmaz: „nem egy általános szociológiáról szól, és még kevésbé egy objektív és objektivizált társadalom – amelyben ma élünk – reform-terve. [...] E könyv célja megmarad a két említett törekvés vonalán: egy teoretikus rend, amely az olvasónak az emberközi kapcsolatok egy elég részletes elvét kínálja; a másik egy praktikus jelleg: közel hozni a gondolkodást a körülöttünk lévő személyekkel való együttélés módjához.”⁸

E művében megadja a másik fogalmának általa leginkább elfogadható, egyszerűsített, előzetes meghatározását: „annak a különböző személye, aki beszél, radikálisabban, aki érez és gondolkodik, habár nem beszél.”⁹

Centrális fogalom a Laín Entralgo-i tárgyalásrendszerben a találkozás. A 'találkozás' szó – a latin 'incontra' alapján – emberi kapcsolatok félpesszimista gondolatát fejezi ki. Mint a neolatin rencontre, incontro, a német Begegnung¹⁰, az angol encounter¹¹ is jelzi, a szó etimológiája szerint: összetalálkozás egy másik emberrel többé-kevésbé ellenséges módon. A találkozás egy érzés kezdete: a másik szemben van velem. De a szavak jelentésének nem csak eredete, hanem története is van, a szerző szerint megfigyelhető egy fokozatos átmenet az interszemélyes kapcsolatokban az elsődleges ellenségeskedéstől az elsődleges elfogulatlansáig.¹² A 'homo homini lupus'-tól a 'homo homini mere homo'-ig? Ahhoz, hogy erre a kérdésre választ találjunk, vagy a lehetséges válasz közelébe érjünk, előbb el kell jutnunk sok más kérdés feltevéséhez és megválaszolásához.

Entralgo a találkozás feltételeinek vizsgálatakor úgy látja, különbséget kell tenni a metafizikai jelleg és az empirikus rend között, legyenek ezek pszichofiziológiaiak vagy szociáltörténetiek. Megkísérli a találkozás körülményeinek – a másik és a tudat –, valamint fizikai és személyes momentumainak leírását. A fizikai momentum: a másik észlelése; a perszonális: a másíknak adott válasz. A találkozás formáinak felvázolásakor elemzi a találkozást a magányos létezésben, a találkozás hiányos, speciális formáit, és felső formáját, az Istennel való kapcsolat kérdését. A másik három megjelenési módjának kifejtésével, rávilágít a másik, mint objektum; a másik, mint személy; és a másik, mint felebarát szemléletmódjának radikális különbségére.

A mi terminusa korszakunk kulcsszava lett.

Pedro Laín Entralgo egyedülálló részletességgel és rendszerezési szándékkal leírt, a kapcsolatrendszerek kutatása esetén

⁸ *Teoría y realidad del otro*. 364. (Madrid, 1983.)

⁹ I.m. 15.

¹⁰ Megtalálható benne a Gegner – ellenfél – szó.

¹¹ Neutrálisabbnak tűnik ebben a vonatkozásban a to meet ige.

¹² I.m. 373-374.

elengedhetetlenül fontos, találkozás-elemzés vizsgálata — amint ez a találkozás deskripciójához tartozó, a találkozás perszonális pillanatát leíró fordításból is kitűnik — e megállapítás nyomvonalán halad.